

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

ВПЛИВ НЕБЕЗПЕЧНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ І ТЕХНОГЕННИХ ФАКТОРІВ НА ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ СХІДНОЇ УКРАЇНИ

КЛЮЧОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

ВПЛИВ НЕБЕЗПЕЧНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ І ТЕХНОГЕННИХ ФАКТОРІВ НА ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ СХІДНОЇ УКРАЇНИ

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

КЛЮЧОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Повна
версія звіту

Благодійний фонд «Право на захист».

Проект «Підвищення стійкості до ризику катастроф на Сході України».

Даний проект реалізується за фінансової підтримки
Уряду Великої Британії.

Виконавці:

к. б. н. Волощук О. В.

к. б. н. Галак С. С.

У цьому аналітичному звіті представлені результати дослідження та аналіз впливу небезпечних екологічних і техногенних факторів на здоров'я населення Східної України (в Донецькій та Луганській областях).

Видання цього звіту стало можливим завдяки фінансовій підтримці Уряду Великої Британії в рамках проекту «Підвищення стійкості до ризику катастроф на Сході України», який виконує БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ПРАВО НА ЗАХИСТ». Погляди, висловлені в цій публікації, належать авторам і можуть не збігатися з офіційною позицією Уряду Великої Британії.

ЗМІСТ

РЕЗЮМЕ ДОСЛІДЖЕННЯ	4
МЕТОДОЛОГІЯ	6
Обмеження дослідження	7
ВИСНОВКИ	9
РЕКОМЕНДАЦІЇ	12

РЕЗЮМЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Внаслідок військових дій на Сході України знищено, зруйновано та пошкоджено значну кількість об'єктів інфраструктури, які наразі класифікуються як потенційно небезпечні для довкілля, громадського здоров'я та життєдіяльності населення. Такі екологічні й техногенні загрози в зоні збройного конфлікту мають тенденцію до загострення і є потенційно небезпечними для населення підконтрольних уряду України територій Донецької та Луганської областей. Вони вже призвели до небезпечних змін стану навколишнього природного середовища.

У даному звіті авторами проаналізовано актуальні проблеми системи охорони здоров'я на контрольованих урядом України територіях (КУУТ) Донецької та Луганської областей, які спричинені або загострені збройним конфліктом на Сході України, а також впливом небезпек екологічного і техногенного характеру на цій території.

У результаті дослідження було виявлено проблеми системи моніторингу навколишнього природного середовища на підконтрольних уряду України територіях Донецької та Луганської областей, визначено основні труднощі та позитивні результати впровадження медичної реформи.

Встановлено, що через неактуальність, нерегулярність, неузгодженість наявних даних медичної статистики, у зв'язку з відсутністю доступу медичних фахівців до електронної системи охорони здоров'я, в якій на даний час акумулюються дані щодо захворюваності населення та наданої йому медичної допомоги, неможливістю оцінити вплив джерел забруднення, що залишилися на тимчасово окупованих територіях Донеччини та Луганщини, великими міграційними процесами в даному регіоні, є некоректним встановлювати кореляційні зв'язки і залежності між станом довкілля та захворюваністю і смертністю населення на підконтрольних уряду України територіях Донецької та Луганської областей.

Зроблено висновок, що:

- проведення екологічного моніторингу стану території Донецької та Луганської областей із використанням автоматизованих постів спостережень та інформаційних технологій із залученням вітчизняних фахівців та міжнародних організацій з метою отримання актуальних і повних даних щодо екологічної ситуації;

- розроблення методів оцінок екологічних і техногенних ризиків уникнення, контролю або мінімізації наслідків ризиків;
- налагодження роботи електронної системи медичної звітності, узгодження формату даних на всіх рівнях звітності, надання безкоштовного та безперебійного доступу до електронної бази актуальної медичної інформації медичним працівникам і фахівцям з медичної статистики з метою оцінювання та прогнозу щодо здоров'я населення є надзвичайно актуальними та дозволить чітко встановити вплив екологічних і техногенних факторів на стан громадського здоров'я на підконтрольних уряду територіях Сходу України, а також допоможе обґрунтувати та виконувати першочергові захисні заходи.

Для вирішення основних проблем моніторингового спостереження за довкіллям, основних проблем у сфері громадського здоров'я та щоб уможливити встановлення впливу забрудненого довкілля на здоров'я населення на підконтрольних уряду України територіях Донецької та Луганської областей, для органів центральної влади та місцевих громад розроблено рекомендації.

МЕТОДОЛОГІЯ

Об'єктами дослідження в межах проекту були: стан техногенних об'єктів, водних об'єктів, атмосферного повітря; показники громадського здоров'я; стан функціонування системи охорони здоров'я на підконтрольних уряду України територіях Донецької та Луганської областей.

В основу аналізу лягли такі джерела:

- нормативні акти, що регулюють надання медичної допомоги;
- інформація з офіційних веб-сайтів державних, обласних, районних та місцевих адміністрацій;
- статистичні дані щодо стану навколишнього природного середовища та захворюваності населення на контрольованих Україною територіях Донецької та Луганської областей;
- відповіді органів влади на запити про надання публічної інформації.

Звіт створено на основі інформації, отриманої за результатами низки зустрічей з галузевими експертами та представниками органів влади національного та регіонального рівнів (польові консультації):

- Міністерство охорони здоров'я України (МОЗ);
- Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України;
- Державна установа «Центр громадського здоров'я МОЗ України»;
- Департамент охорони здоров'я Донецької обласної державної адміністрації;
- Департамент охорони здоров'я Луганської обласної державної адміністрації;
- Донецький обласний центр контролю та профілактики хвороб МОЗ України;
- Луганський обласний центр контролю та профілактики хвороб МОЗ України.

Значну частину роботи складало дослідження, в ході якого вивчалася інформація з офіційних веб-сайтів обласних державних адміністрацій та місцевих рад, звіти різноманітних відомств, організацій та профільних установ, офіційна статистична інформація, відповіді органів влади на запити про надання публічної інформації тощо.

Зокрема, в режимі офіційного листування було отримано експертну думку про наявні та можливі виклики для здоров'я населення на підконтрольній території Луганської області від в.о. Генерального директора ДУ «Луганський обласний центр контролю та профілактики хвороб МОЗ України»; від заступника начальника відділу стратегічного розвитку охорони здоров'я та забезпечення лікарськими засобами управління організації та розвитку медичної допомоги населенню департаменту охорони здоров'я Донецької обласної державної адміністрації; від начальника відділу з питань доступу до адміністративних послуг Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України.

Часові межі дослідження охоплюють серпень 2021 — січень 2022 року.

У рамках дослідження було:

- проведено аналіз наявних статистичних даних щодо стану навколишнього природного середовища та стану здоров'я населення на підконтрольних уряду України територіях Донецької та Луганської областей з метою встановлення їх актуальності, повноти та доступності;
- досліджено основні техногенні проблеми, які становлять ризик для здоров'я населення, що постійно проживає на контрольованих урядом територіях Сходу України;
- проведено дослідження можливості встановлення впливу екологічних і техногенних ризиків, спричинених збройним конфліктом на Сході України, на здоров'я населення;
- проаналізовано стан системи охорони здоров'я на підконтрольних уряду України територіях Донецької та Луганської областей, можливості/обмеження для його вдосконалення;
- досліджено особливості впровадження медичної реформи на цих територіях.

Обмеження дослідження

Аналіз ситуації в зоні конфлікту на Сході України здійснювався за обмеженого набору джерел. Сьогодні на частині територій не проводиться екологічний моніторинг, відсутня достовірна інформація про характер пошкоджень підприємств, діє режим секретності, ускладнена робота Державних екологічних інспекцій у Донецькій і Луганській областях.

Всі організації, що до початку конфлікту здійснювали збір інформації про стан довкілля на Донеччині та Луганщині, зазнали порушень у роботі. Більшість з них втратили приладову базу, технічне, матеріальне та транспортне забезпечення,

архіви та документацію. Скоротився обсяг звітності перед органами державної статистики.

У зв'язку з:

- відміною основних форм звітності щодо хвороб і смертності, що має наслідком відсутність статистичних даних;
- проблемами з обробкою наявних статистичних даних (наприклад, на підконтрольній частині Донецької області розрахунки проводяться на 4,2 млн осіб (населення Донецької області до початку конфлікту), а не на 1,7 млн (населення на час дослідження));
- неможливістю оцінити вплив джерел забруднення, що залишились на неконтрольованій урядом України території (НКУУТ) Донецької і Луганської областей (а це вдвічі більше, ніж на контрольованій території) на здоров'я населення на КУУТ;
- великими міграційними процесами на підконтрольних уряду України територіях Донецької та Луганської областей;
- відсутністю обліку осіб, які фактично проживають на НКУУТ Донецької та Луганської областей, а медичну допомогу отримують на підконтрольних Україні частинах цих областей;
- короткий термін (2014–2020 роки) для оцінки впливу на захворюваність;
- відсутність спалахів хвороб, явно пов'язаних із забрудненням довкілля,

є некоректним встановлювати кореляційні зв'язки та залежності між станом довкілля та захворюваністю і смертністю населення на підконтрольних уряду України територіях Донецької та Луганської областей.

ВИСНОВКИ

Основні проблеми довкілля та громадського здоров'я на Сході України пов'язані з веденням бойових дій. Серед них можна виділити найважливіший компонент — безпековий. Стан «тліючого конфлікту», періодичні загострення та постійна загроза активізації повномасштабних бойових дій спричиняє: міграцію населення, відтік професійних кадрів, відсутність необхідного обладнання, ризик виходу з ладу наявного обладнання, постійне використання фінансів для відновлення морально застарілого та пошкодженого замість модернізації та оновлення обладнання, транспорту, приміщень, інфраструктури тощо.

У сучасних умовах у зоні збройного конфлікту на Сході України відбувається зростання екологічних і техногенних загроз, що характеризуються значним погіршенням якості питної води, порушеннями в роботі систем господарського та питного водопостачання, затопленням шахт на окупованій території. Внаслідок військових дій на території Донбасу знищено, зруйновано та пошкоджено значну кількість об'єктів промислової, господарської, медичної інфраструктури, що загрожує екологічній безпеці, безпеці життєдіяльності та здоров'ю населення.

Протягом всього часу конфлікту на Сході України практично відсутня можливість здійснення державного нагляду у сфері охорони навколишнього природного середовища. З огляду на це, важливе значення має модернізація матеріально-технічної бази суб'єктів державної системи моніторингу довкілля, створення нових пунктів моніторингу довкілля, забезпечення їх безперебійної роботи та розроблення методів оцінки ризиків.

Найактуальнішою проблемою у сфері громадського здоров'я є також безпековий компонент. Він зумовив:

- старіння населення, що збільшило навантаження на медичну систему, оскільки люди старшого та похилого віку частіше потребують медичної допомоги;
- старіння та неуккомплектованість медичного персоналу, оскільки фахівці молодого віку або виїхали в інші регіони, або не хочуть приїжджати працювати на підконтрольні території і, особливо, в населені пункти на лінії розмежування;
- збільшення навантаження на лікарів первинної ланки в зв'язку з малою кількістю таких фахівців, збільшенням серед постійно проживаючого

населення питомої ваги людей старшого та похилого віку, а також з необхідністю надавати медичну допомогу ВПО, які постійно проживають на непідконтрольних уряду територіях;

- відсутність та періодичне руйнування інфраструктури, що ускладнює надання медичної допомоги на вторинній і третинній ланках, а також транспортування хворих і лікарів;
- перерозподіл фінансів на закупівлю необхідного обладнання, відновлення пошкодженого обладнання та транспортних засобів, оренду приміщень, в яких розміщуються вивезені з непідконтрольних територій заклади вторинної і третинної ланки, транспортування хворих до сусідніх областей при неможливості надати їм кваліфіковану медичну допомогу на місцях тощо.

Значне навантаження на систему охорони здоров'я мав початок медичної реформи, оскільки для медичних закладів на підконтрольних уряду територіях Донецької і Луганської областей не було передбачено державою жодних відтермінувань та перехідних періодів. Медичну реформу довелося впроваджувати паралельно з вирішенням наслідків окупації частини Донеччини та Луганщини.

Наразі конфлікт вносить свої корективи в організаційні та практичні моменти надання медичної допомоги населенню, а також зменшує кількість коштів, які могли бути використаними на покращення системи охорони здоров'я. Та, за оцінками всіх фахівців в галузі охорони здоров'я, з якими було проведено польові консультації в рамках проекту, в ситуації «тліючого конфлікту», проблеми у сфері громадського здоров'я на підконтрольних українській владі територіях Донецької та Луганської областей майже такі ж, як і в інших областях. До основних проблем можна віднести:

- низьку ефективність профілактичних програм через відсутність у пацієнтів інформації про безкоштовний скринінг та небажання, в основному людей старшого та похилого віку, яких зараз переважна більшість на підконтрольних уряду територіях, звертатися до лікаря без нагальної потреби;
- недотримання населенням здорового способу життя через відсутність належної інформації, невмотивованість або небажання;
- небажання великої частини населення вакцинуватися як від затвердженого переліку інфекційних хвороб, так і від COVID-19 через недостатню поінформованість щодо дії вакцин, наявних протипоказань та можливих реакцій. За словами працівників обласних центрів контролю та профілактики хвороб, проблема тут існує і з медичним персоналом, який не веде активну інформаційну роботу щодо необхідності вакцинації, а іноді і відмовляє пацієнтів робити щеплення.

Стосовно вказаних проблем рекомендовано проводити інформування населення щодо необхідності і позитивного результату профілактики неінфекційних та інфекційних захворювань, а також контролювати діяльність медичного персоналу щодо інформування пацієнтів про профілактичні скринінги, здоровий спосіб життя та важливість вакцинації.

У процесі дослідження, одним із завдань якого було дослідження можливості встановлення впливу екологічних та техногенних ризиків на громадське здоров'я на підконтрольних Україні територіях Донецької і Луганської областей, виявлені значні проблеми, які стосуються медичної звітності та доступу до статистичних даних. Серед них:

- відміна основних форм звітності щодо захворюваності і смертності, що має наслідком повну відсутність таких статистичних даних з 2017 року;
- невідповідність даних щодо захворюваності населення, яке проживає на підконтрольних територіях, сучасному територіальному розподілу;
- неврахування міграційних процесів при формуванні статистичної звітності;
- відсутність обліку осіб, які фактично проживають на непідконтрольних територіях, а медичну допомогу отримують на контрольованих Україною територіях Донецької та Луганської областей;
- неузгодженість існуючих статистичних даних на всіх рівнях їх реєстрації — вони відрізняються за показниками, деталізацією територіальних одиниць, часовими проміжками.

До того ж неможливо коректно встановити вплив екологічних та техногенних ризиків на здоров'я населення, оскільки дані екологічної та медичної статистики нерелевантні за територіальним розподілом та часовими проміжками. Крім того, на даний час на Сході України продовжується міграція населення між підконтрольними та непідконтрольними уряду України територіями Донецької та Луганської областей та іншими регіонами, що робить дані щодо захворюваності населення, яке зареєстроване на окремих територіях проживання, нерепрезентативними для встановлення такого впливу.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ, МІНІСТЕРСТВУ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ, ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ, ДЕРЖАВНОМУ АГЕНТСТВУ ВОДНИХ РЕСУРСІВ, ДЕРЖАВНОМУ КОМІТЕТУ УКРАЇНИ ІЗ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

- 1 Розглянути питання щодо постійного спостереження за основними компонентами довкілля з метою визначення стану забруднення навколишнього природного середовища із залученням представництв ООН і ОБСЄ;
- 2 Розробити методику оцінки впливу на довкілля та здоров'я населення на КУУТ Донецької та Луганської областей з урахуванням великої щільності підприємств та багатовимірного еkleктичного забруднення від них;
- 3 Уніфікувати та запровадити підходи до формування державної інформаційної системи моніторингу на КУУТ Донецької та Луганської областей відповідно до Угоди про асоціацію України та ЄС і рекомендацій Європейської економічної комісії ООН в частині створення Європейської мережі інформації про стан довкілля;
- 4 Провести консультації з міжнародними організаціями щодо залучення фінансових і технічних ресурсів для проведення технічного і технологічного переоснащення мереж спостережень за станом довкілля;
- 5 Розширити існуючі мережі спостережень за станом навколишнього природного середовища. Для визначення місць розташування постів спостережень використати ймовірнісну систему оцінки впливу на здоров'я для подальшої оцінки збитків;
- 6 В рамках дозвільної системи ввести інтегрований дозвіл на функціонування підприємств підвищеної небезпеки;

- 7 Поширити досвід роботи автоматизованої системи моніторингу довкілля на підконтрольних уряду України територіях Донецької та Луганської областей;
- 8 Використати дані дистанційного зондування Землі для картографування земельних ресурсів, безпечних для здоров'я населення.

КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

- 1 Збільшити бюджетне фінансування програм і заходів, спрямованих на попередження і ліквідацію негативних наслідків у зв'язку із затопленням шахт, а також на пошук додаткових джерел питних підземних вод на КУУТ;
- 2 Забезпечити інвентаризацію системи водопостачання на КУУТ та налагодити моніторинг якості питної води в населених пунктах (із залученням *Донецької обласної державної адміністрації та Луганської обласної військово-цивільної адміністрації*).

МІНІСТЕРСТВУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

- 1 Продовжити автоматизацію статистичного обліку в закладах різних ланок надання медичної допомоги шляхом їх обладнання сучасною комп'ютерною технікою та проведення навчання і мотивації медичного персоналу по роботі з нею;
- 2 Забезпечити технічні можливості щодо безкоштовного та безперебійного доступу медичних працівників та спеціалістів з медичної статистики до електронної системи охорони здоров'я eHealth;
- 3 Провести дослідження STEPS на КУУТ Донецької та Луганської областей з метою оцінки основних поведінкових і біологічних факторів ризику неінфекційних захворювань населення для розробки і впровадження програм профілактики НІЗ та визначити підходи до профілактики та боротьби з НІЗ (із залученням *Центру громадського здоров'я України*);
- 4 Організувати систему оповіщення населення щодо факторів ризику виникнення інфекційних та неінфекційних захворювань (при цьому

використовувати як пасивне інформування щодо етіології, патогенезу та клініки захворювань, так і активне ситуаційне інформування) (із залученням Центру громадського здоров'я України);

- 5 Налагодити консультування пацієнтів щодо здорового способу життя, проводити заходи масової та індивідуальної профілактики інфекційних захворювань, інформувати пацієнтів щодо національних скринінгових програм, у тому числі щодо скринінг-програм вагітних та новонароджених, інформувати населення щодо необхідності вакцинації, особливо батьків неповнолітніх дітей та осіб з хронічними захворюваннями серцево-судинної та дихальної систем (із залученням лікарів первинної ланки медико-санітарної допомоги);
- 6 Налагодити консультування медичних працівників усіх ланок медико-санітарної допомоги з провідними вченими Національної академії медичних наук України за допомогою телекомунікацій і комп'ютерних технологій;
- 7 Відновити систему реєстрації випадків захворюваності населення на КУУТ з урахуванням зміни територіального розподілу та міграційних процесів на Сході України.

ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСНІЙ ДЕРЖАВНІЙ АДМІНІСТРАЦІЇ, ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСНІЙ ВІЙСЬКОВО-ЦИВІЛЬНІЙ АДМІНІСТРАЦІЇ, ДЕПАРТАМЕНТУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ, ДЕПАРТАМЕНТУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

- 1 Забезпечити ремонт і відновлення пошкоджених медичних установ; за можливості, забезпечити їх безперебійним водо- і електропостачанням, а також медичним обладнанням та медикаментами;
- 2 Вирішити питання цільового направлення молодшого, середнього медичного персоналу та лікарів на роботу в медичні заклади на КУУТ Донецької та Луганської областей; розглянути питання заохочення та забезпечення випускників медичних коледжів та університетів безкоштовним житлом (із залученням Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти та науки України);

- 3 Забезпечити належний доступ до закладів первинної медико-санітарної допомоги для постраждалого від конфлікту населення (осіб похилого віку, дітей, людей з обмеженими можливостями і ВПО), що проживає поблизу лінії розмежування шляхом вживання практичних заходів — покращення дорожньої інфраструктури, субсидування вартості проїзду, закупівля соціального транспорту тощо;
- 4 Розглянути питання щодо забезпечення належної кількості персоналу і обладнання машин швидкої допомоги на контрольно-пропускних пунктах протягом усього робочого часу;
- 5 Посилити можливість запровадження практики відвідувань мобільних груп лікарів на автотранспорті, який оснащений сучасним діагностичним обладнанням (УЗД, гастрофіброскопія тощо), населених пунктів, де відстань є особливою перешкодою для доступу до послуг;
- 6 Постійно надавати інформацію населенню щодо користі збалансованого харчування, рухової активності, відмови від шкідливих звичок;
- 7 Розбудовувати інфраструктуру для рухливого способу життя, широко впроваджувати соціальну рекламу про здоровий спосіб життя;
- 8 Забезпечити безперервне навчання та підвищення кваліфікації медичних працівників всіх ланок медико-санітарної допомоги та забезпечити довгостроковий розвиток потенціалу закладів охорони здоров'я (із залученням гуманітарних організацій та організацій з розвитку).

КАБІNETУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ, ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСНІЙ ДЕРЖАВНІЙ АДМІНІСТРАЦІЇ, ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСНІЙ ВІЙСЬКОВО-ЦИВІЛЬНІЙ АДМІНІСТРАЦІЇ, МІНІСТЕРСТВУ ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ, ЗАСОБАМ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

- 1 Розробити механізм мінімізації причин та умов виникнення гендерно-обумовленої дискримінації та гендерно-обумовленого насильства на КУУТ Донецької та Луганської областей з метою спрямування в конструктивне русло існуючих цінностей та внутрішніх переконань людей шляхом максимальної формалізації наявних гендерних стереотипів, проблем та

конфліктів — вивести у публічну площину і зробити предметом відкритих дискусій та обговорень у парламенті, органах місцевого самоврядування, органах системи правосуддя, закладах освіти, засобах масової інформації, громадськості, трудових колективах тощо.